



# מחשבה קצרה על הדף

## הרב יחזקאל הרטמן

### SHORT MACHSHAVA ON THE DAF

קידושין דף סא

#### יעוד האדם

אליבא דר' חנניה בן גמליאל לא בעינן תנאי כפול. והגמ' מקשה מכמה פסוקים שנאמרו שני הצדדים, כגון "אם תטיב שאת ואם לא תטיב לפתח חטאת רובץ". ועוד. ותידצו, שהתורה מפרטת את שני הצדדים, משום שאם רק היה נאמר הצד הראשון - שבעשיית הטוב יקבל האדם טוב, היינו חושבים שבעשיית הרע לא יקבל את הטוב אך גם לא יקבל רע. ולכן הוצרכה התורה לפרט.

ונראה שיש כאן רמז ובסיס למה שנאמר בדברי רבותינו (וכן הרחיב הלשם) שהאדם מיועד להגיע לעוה"ב, כמ"ש "כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב", אבל האדם יכול לבחור איך להגיע לשם. בידו ללכת בדרך ישרה, לקיים את התורה והמצוות ובכך לזכות לחיי עוה"ב; אך גם בידו ללכת בדרך הלא נכונה ואז ייענש בייסורים, גיהנם, גלגולים וכו', ולבסוף יגיע לעוה"ב. ומכל מקום סוף כל סוף יגיע לעוה"ב.

וכן מבואר בשעה"צ בהל' יוה"כ בענין מה שקוראים הפטרת יונה במנחה ביוה"כ, וז"ל:

"וכונתם כי האדם חושב כמה פעמים לייאש את עצמו שאין יכול לתקן בשום אופן ועל כן יתנהג תמיד באופן אחד, ואם יגזור עליו הקדוש ברוך הוא למות אופן אבל טעות הוא, שסוף דבר יהיה כל מה שהקדוש ברוך הוא רוצה מנפשו שיתקן מוכרח הוא לתקן, ויבוא עוד פעם ופעמים לעולם הזה ובעל כרחך יוכרח לתקן, ואם כן למה לו כל העמל למות ולסבול חבוט הקבר ושאר צרות, ולחזור עוד הפעם? וראיה מיונה שהקדוש ברוך הוא רצה מאתו שלך וינבא, והוא מאן בזה ונס לים מקום שלא ישרה עליו עוד השכינה לנבאת כדוע, וראינו שנטבע בים ונבלע בדג והיה שם במעיו כמה ימים, ולפי הנראה בודאי לא יכול להתקיים דברי ה' יתברך, ומכל מקום ראינו שסוף דבר היה שרצון ה' יתברך נתקיים וילך וינבא, כן הוא האדם בעניניו. וזהו שאמרו באבות ואל יבטיחך יצרך שהשואל בית מנוס לך, שעל כרחך אתה נוצר וכו'".

זה המסר שמבקשים חכמים להעביר לנו, שלאדם אין אפשרות לברוח מהקב"ה. סוף כל סוף הוא יקיים את ייעודו, וגם אם יבחר אחרת, לבסוף על כרחו יגיע לאותו יעוד.

וזה הביאור בגמ' כאן, שהיתה הו"א לומר שהמקיים מצוות יקבל שכר, ומי שלא, יוצא מההסכם עם הקב"ה. אך קמ"ל שהוא ייענש, משום שלהגיע לעוה"ב הוא מוכרח להגיע, ויצטרך לעבור את התיקונים. אי אפשר לברוח מהמטרה שלשמה הוא נברא.

דף סב

#### מי "אני"?

גוי שאמר לאשה הרי את מקודשת לי לאחר שאתגייר, חשיב דבר שלא בא לעולם. והגמ' מקשה דהרי בידו להתגייר. ומשני דצריכים בי"ד להתגייר, ואין זה בידו. ועכ"פ מבואר שמעיקר הדין היה שייך שהגוי יקדש אותה על הזמן של אחר שאתגייר, ולא אמרינן שגוי יהודי הם שני בני אדם. ואף שגר שנתגייר כקטן שנולד דמי, עכ"פ יש כאן אותו אדם.

ונסביר יותר ע"פ מה ששמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל דבר עמוק. בכל בוקר אנו אומרים את הברכה "שלא עשני גוי", ולכאורה אם הייתי גוי, לא הייתי אני. לכאורה מה מגדיר "אותי"? היותי בן של אברהם יצחק ויעקב. ואם הייתי גוי, לא הייתי אני. ואמר הגר"מ ש שרואים כאן שהגדרת העצמי, הגדרת ה'אני' של אדם, הוא דבר כ"כ עמוק, עד שהוא קודם להבחנת גוי ויהודי. יהודי יש לו נשמה טהורה, חצובה תחת כסא הכבוד, וכשהנשמה הזו חלה על האדם, נעשה יהודי. אבל עצם האדם נמצא במקום יותר עמוק מהשאלה אם

הוא יהודי או גוי.

וכן מבואר בדברי חז"ל שכשהקב"ה ברא את האדם קודם עשאו גולם ואח"כ נזרק בו נשמה, כלומר הנשמה חלה על אותו גולם שהוא האדם.

מובן אפוא המבואר בסוגיין שאותו גוי מקדש האשה לאחר שיתגייר, שכן מדובר באותו אדם.

[ויש להוסיף שדבר זה ודאי מסתדר בפרט לפי דברי האריז"ל שכל הגרים מיועדים להיות גרים מעיקרא, וא"כ יש כאן אדם שעומד להיות ישראל מתחילת ברייתו].

דף סג

#### אין אדם חוטא ולא לו

אין אדם חוטא ולא לו. וביארו בעלי המוסר וכן בספר סידורו של שבת (שורש ו ענף ג), דבשלמא אדם שחוטא בעבור הנאה, יש לו צורת אדם אלא שהיצי"ר פיתה אותו. אך אדם שחוטא ללא הנאה ותועלת, יצא מכלל אדם.

וזה כעין מה שאמרו בתענית (ח, א) שהחיות טוענות כלפי הנחש, "מה הנאה יש לך", ואומר להם הנחש "ומה יתרון לבעל הלשון", כלומר שהחוטא בלשונו ללא תועלת והנאה, יוצא מכלל אדם ונדמה לנחש.

רבינו יונה (אבות א, ו) מונה כמה תועלויות שיש בכך שיש לאדם חבר. (א) לדברי תורה, חברותא. (ב) עצה טובה. (ג) החבר יגרום לו שלא יעשה עבירה - מפני ששני אנשים שנמצאים יחד, ואחד מהם רוצה לחטוא מפני שיש לו פיתוי והנאה בכך, אבל הרי חבריו אינו נהנה מכך, וכיון שאין אדם חוטא ולא לו, ממילא יעצור אותו החבר מלחטוא.

הכתב סופר (פרשת קדושים) מביא מחז"ל שאדם שעובר עבירה, הדבר משפיע על כל ישראל. אם אדם מבין זאת, שבכל עבירה הוא פוגם לחבירו, והרי חבריו אין לו את התועלת מהחטא, נמצא שהוא גורם לחבירו לחטוא ולא לו. ובמחשבה זו יוכל לעצור עצמו מלחטוא. ומצינו שהגר ביקש מההלל שילמדנו את כל התורה על רגל אחת, ואמר לו "מה דסני עלך לחברך לא תעביד", והיינו שזה כולל את כל התורה, שאדם שיודע שכל דבר שעושה משפיע על חבריו שאין לו שום תועלת מהחטא, ממילא ימנע מחטא. ועל כן זהו כלל גדול בתורה ואהבת לרעך כמוך.

ונסיים עם מה שאומר רבי חיים פרידלנדר זצ"ל. חז"ל בספר הזוהר (משפטים ח"ב דף קו, ב) על הפסוק "וילך שובב בדרכי לבו, דרכיו ראיתי וארפאהו ואנחהו", מבארים, שהיצי"ר שבאדם חזק ותופס בו בחזקה ומשתלט עליו, ועל כן האדם הולך שובב ואינו רוצה לחזור בתשובה, וא"כ איך יינצל? הקב"ה רואה את דרכיו שהוא הולך ברע ומחזיק בידו להעלותו בתשובה. ומבאר רח"פ דהנה אדם חושב שיפיק תועלת מעשיית הרע, שהרי אילולי כן לא היה חוטא כי אין אדם חוטא ולא לו, אבל האמת שהוא טועה בזה, כי אין תועלת ממשית מעשיית חטאים, ובסופו של דבר הפסדו ועונשו יהיה לאין ערוך יותר גדול מאשר הרווח, לכן עצם העובדה שאדם חוטא מבלי שתהיה לו תועלת מעוררת עליו רחמים, ואומר הקב"ה אני צריך להחזיק בידו. כלומר התפיסה של החוטא היא מוטעית, שחושב שיש לו תועלת בחטא, הקב"ה מרחם עליו ומראה לו את זה שהחטא אין בו תועלת, וממילא הוא חוזר בו שכן אין אדם חוטא ולא לו.

דף סד

#### מצוה דרמיא עליה

מבואר בגמ' שכשיש לאב בת בוגרת ובת קטנה, ובא להשיא אחת מהן, אמדינן שהולך להשיא את הקטנה, דהיא מצוה דרמיא עליה, משא"כ הבוגרת אין זו

מנצא שהיסוד של האחרונים שדיין לא יכול לפעול בלי עדות, מושרש בדברי המקובלים ובעלי מחשבה, שכל ענין העדות הוא ליצור את המציאות שעליה הדיין פועל.

דף ס

**כתר כהונה וכתר מלכות**

אלעזר בן פועירה הסית את ינאי המלך ללבוש את הציץ, והוכיחו אותו החכמים "רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן". ומבארת הגמ' הטעם שלא רצו שיהיה כהן.

המהרש"א מביא דהנה יש ג' כתרים: כתר כהונה, כתר מלכות, כתר תורה. מה שמייצג את כתר התורה הם תפילין שבראש. מה שמייצג את כתר המלכות הוא הכתר של המלך. מה שמייצג את כתר הכהונה הוא ציץ הקודש.

כמבואר בגמ' במנחות ובעירובין, יש מקום בראש לשני תפילין, כלומר לשני כתרים ולא יותר, והכתר הבסיסי הוא כתר תורה ואפשר לצרף אליו גם כתר מלכות או כהונה, אך אין מקום לכל הג' כתרים. אותו איש לץ בליעל אמר לינאי שיניח על ראשו כתר כהונה וכתר מלכות ויסיר ממנו את כתר התורה, וטענתו היתה כפי שהגמ' אומרת אח"כ לגבי הריגת החכמים: "תורה תהא מונחת בקרן זוית", ואין צריך שהיא תהיה על הראש. וכשם שנזרקה בו אפיקורסות במה שחשב שאפשר בלי ת"ח, כך מה שחשב שאפשר להסיר את כתר התפילין שהוא כתר התורה, גם בזה היתה אפיקורסות, שהתפילין בלי האדם אין להם משמעות.

רבי צדוק הכהן (דובר צדק באות האחרונה, יש לו שם אריכות נוראה של מעל מאה עמודים עיי"ש) מבאר שיש ב' עבודות לכלל ישראל: עבודת התורה ועבודת תפילה, תורה האדם עצמו עושה ע"י דעתו ובינתו, וכך מתחבר להקב"ה. עיקר הנקודה של תפילה הוא שהקב"ה מתגלה לאדם, וזו עבודה אחרת.

משה רבינו מייצג את התורה, מלמד תורה לכלל ישראל, ומי שמייצג את התפילה הוא דוד המלך כמ"ש "ואני תפילה". למשה רבינו יש גם בחינה של כהן, והוא מלמד תורה "כי שפתי כהן ישמרו דעת". וכנגד זה יש את המלכות, כאשר המלך הוא לב העם, והוא זה שמביא את החיבור לגילוי מלכותו ית' בעולם. דוד מביא את הנקודה שקשורה ללב, שזו העבודה השניה.

ממשיך רבי צדוק ומבאר ששתי העבודות של תורה ותפילה לא יכולות להתחבר יחד בעוה"ז, אבל לעתיד לבא ב' העבודות יתחברו יחד. משה ודוד יתחברו [ושמעתי ממו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל ש'משיח' בגימטריא משה ודוד. שאז יתחברו].

ובזה מבאר את דברי הגמ' כאן, דינאי רצה להתערב בכתר כהונה וכתר מלכות, ושני הדברים הללו לא מתחברים, וכדועים דברי הרמב"ן שזו הטעות של החשמונאים.

נמצא ע"פ דברי המהרש"א ורבי צדוק שטעות ינאי היתה שרצה לקחת ב' הכתרים יחד, ואין מקום בראש לשניהם, והיינו שהן ב' עבודות נפרדות, עד לעתיד לבא.

דף סז

**האם רות היא מואבית**

באומות הלך אחר הזכר. המהר"י ט מקשה, דהנה רות היתה מואבית, ועל כן היה דיון על דוד אם מותר לבא בקהל, עד שהביאו את הדרשה 'מואבי ולא מואבית'. מקשה המהר"י ט הרי כפי שרש"י מביא בתחילת פרשת בלק (במדבר כד, ד), על הפסוק "ובלק מלך למואב בעת ההיא", שלא היה ראוי למלכות ומנסיכי מדין היה, וכיון שמת סיחון מינו אותו לפי שעה. חזינו

מצוה שלו.

רש"י מבאר דהמצוה דרמיא עליה היא מכוח הפסוק בירמיהו "בנותיכם תנו לאנשים", והיינו דוקא קטנה ולא גדולה. והעירו האחרונים, ע"י מרומי שדה, שהרי הפסוק הזה לא מדבר על קטנה, וכמב' בכתובות דף נב, ב, שלמדו מהפסוק הזה שאב חייב לתת לבתו עישור נכסים, ודין זה הוא גם בגדולה. ומבאר המרומי שדה שוודאי שהאב צריך לדאוג שכל בנותיו יינשאו לאנשים, אך בגדולה יש גם לה עצמה מצוה, ומצוה בה יותר בשלוחה. נמצא שבקטנה המצוה מוטלת עליו ישירות, ובגדולה היא מוטלת בעיקר עליה. בדרך זו מבין גם באגרות משה (אהע"ז ח"ב סי' א) שנשאל כאשר יש שני אחים, צעיר ומבוגר, והצעיר יש לו הזדמנות להתחתן, האם יש לו לקחת בחשבון שאחיו הגדול לא נשא אשה, ויתכן שאין הדבר ראוי וגם שמא תיגרם לו בושה.

והביא רבי משה רביה ברורה מסוגיין, שמבואר כאן דאמדין דעת האב שרוצה להשיא את הקטנה ולא את הגדולה, כלומר שהקטנה תינשא לפני הגדולה, למרות שגם הגדולה מוטלת עליו במידה מסוימת. וכ"ש כשיש שני אחים שהצעיר לא מוטל עליו נישואי הגדול, ודאי שאין לו לחשבן את הגדול.

ורבי משה מסיים את התשובה בדבר הבושה שעלולה להיגרם לגדול: "מסתבר שלא שייך לאסור לאדם מלעשות עסקיו וכל צורכי גופו בטענה שאחד יתבייש ע"י זה במה שהוא לא הצליח כמותו". כלומר אדם אינו צריך לפסוק מדבר המוטל עליו בגלל בושה של האחר, והר"מ מביא ראייה, מכך שפשוט שאין לאדם חובה לא להצליח במסחר בגלל בושה של חבריו. וה"ה כאן.

דף סח

**עדות**

להלכה בקידושין אין די בעד אחד, דילפינן "דבר דבר מממון". אולם לגבי ממון אמרינן בסוף ע"ב "לא איברי סהדי אלא לשקרי". ולכאן קשה מה ההבדל בין קידושין שצריכים עדי קיום, לממונות שאין צריך עדי קיום, בפרט שקידושין ילפינן מממון.

הרשב"א על אתר מבאר שבממון באמת צריך שני עדים, אך הודאת בע"ד כמאה עדים דמי, וזה אין שייך בקידושין שחב לאחריני.

הקצות בסי' רמא, א מבאר יותר. דלעולם צריכים תמיד שתהיה עדות קיום, אבל כיון שהודאת בעל דין כמאה עדים דמי הרי יש כאן עדות. והגרש"ש (שערי יושר ז, א) מבאר קצת אחרת וכותב שבלי עדות ב"ד אין יכולים לפעול. עדים אינם בירור האמת לפני ב"ד, אלא שפועלים לחדש אצל ב"ד כוח לחתוך הדין ולפעול.

ודברי האחרונים הללו מתאימים למה שכתב המהר"ל (דרך חיים ד, כג) ש'עד' הוא לשון 'עד האלקים יבוא דבר שניהם', כלומר שהוא מוציא הדבר לפועל לפני הדיין עד שיוכל הדיין לדון. כדי שבי"ד יוכל לדון, הצורה היחידה היא כשהמעשה נמצא לפניו. בלי עדים אין מעשה. זה הביאור באחרונים דלעולם צריך עדות אבל הודאת בע"ד כמאה עדים דמי.

הרמ"ק מביא מספר הזוהר (ח"ב רכא ע"ב) שענין עדות הוא כנגד מה שהקב"ה יש לו בעולמו אות י' ואות ה', שבהם ברא את העולם, והם העדים של העולם. כלומר כשם שאין עולם בלי אותיות י' וה' כך אין אפשרות לדון בלי שעדים מביאים את הדבר לפני ב"ד. הם יוצרים את המעשה לפני הדיינים. ועל דרך זה כתב המצודות דוד לדב"ז (מצוה קכה) שהטעם מדוע צריכים שני עדים, דומיא דאצל הקב"ה יש שתי אותיות שמקיימות את העולם - י' וה'.

עכ"פ מתבאר שהצורה של עדות היא יצירת מציאות, בדומה לאותן אותיות שיוצרות את העולם.

שבלק לא היה מואבי אלא מדיני.

והנה איתא בגמ' בסוף סוטה (מו, א) רות בתו של עגלון בנו של בלק, הרי שהיתה נכדת בלק, ובהוריות (י, ב) בשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק זכה ויצתה ממנו רות.

ומעתה קשה טובא, דאם בלק הוא מדיני ולא מואבי ובאומות הלך אחר הזכר, נמצא שרות אינה מואבית אלא מדינית, ומה היתה הבעיה של דוד המלך להיות חלק מעם ישראל.

במדרש רבה (כ, ד) שרש"י מביא לא כתוב שהיה נסיך מדין, אלא רק שהיה נסיך, ורוב המפרשים במדרש לומדים שמובא פסוק ביהושע ושם כתוב שהיה נסיך סיחון. כלומר סיחון היה מלך ואחד הנסיכים של סיחון היה בלק, ולא כתוב מאיזו אומה הוא הגיע, וכן מביאים המזרחי וגור אריה שמה שכתב רש"י נסיך מדין, הוא טעות סופר. וממילא אין מקור לכך שבלק הגיע ממדין.

בחיידושי רבי משה מאימרון מביא את השאלה הזו ומיישב שמה שכתוב בגמ' שרות היתה נכדה של בלק אין זה בדוקא, אלא שבאה מאותה משפחה. ומביא דוגמה ממה שנאמר שנבוכדנצר היה בן של נמרוד, ובודאי שאינו כפשוטו שהיה שנים רבות אח"כ, אלא ששייך למשפחה ולדרך.

רבי יוסף ענגיל (חוסן יוסף בהערות על המהרי"ט) כתב דאה"נ היה נסיך של מדין אך נולד מואבי.

המהרי"ט עצמו מיישב כך: התורה עצמה מבארת מה הטעם שהמואבים נאסרו לבא בקהל, "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בצאתכם ממצרים". ומי היה המלך של מואב בעת ההיא? בלק. נמצא שהגזירה עליהם כוללת גם את המלך שלהם. מלך מואב היה חלק מסיבת הגזירה. וכשהגמ' אומרת שרות היתה מואביה הרי זה מפני שמגיעה מבלק שהיה מלך למואב בעת ההיא.

רבי יוסף ענגיל (בהערות שם) מעיר דלכא' אתיא רק לר"ש דדריש טעמא דקרא. ומיישב שבמקום שכתוב הטעם במפורש בפסוק, לכו"ע דורשים טעמא דקרא.

יסוד המהרי"ט הוא שכשהתורה פוסלת אומה מלהדבק בעם ישראל, אין זה מפני איזה 'שם' מסוים, אלא יש חסרון במידות של האומה, יש בה משהו מקולקל. וכ"ש המלך של אותה אומה ששייך לאותו קלקול.

דף סח

### עם הדומה לחמור

"שבו לכם פה עם החמור" - עם הדומה לחמור. ואברהם מדבר לאליעזר וישמעאל, מכאן למדנו שעבד ושפחה נחשבים כבהמה.

משמע שאליעזר הוא שנקרא דומה לחמור. אך בפרקי דר"א (פרק לא) מבואר שגם ישמעאל נכלל בכינוי "עם הדומה לחמור". וזה לשונו: "אמר לישמעאל ולאליעזר, רואים אתם כלום באחד מן ההרים הללו? אמרו לו לאו. חשב אותם כחמורים ואמר להם שבו לכם פה עם החמור, אמר להם כשם שאין החמור רואה כלום כך אתם אינכם רואים כלום... עם הדומה לחמור".

ובפירוש הרא"ש עה"ת (בראשית כא, כג) מוסיף "כיון שאין אתם רואים מקום שכינה שורה, הרי אתם נחשבים כבהמה שאינה רואה ואינה מרגשת בקדושה, וזהו עם הדומה לחמור לענין ראייה והשגחה ולא לענין הזרע, שיהא מתדמה זרעם לזרע בהמה, שהרי אחד מיהא היה זרע קדש".

ובספרים ובמקובלים מצינו שמת"יחסים לישמעאל כחמור. כגון בפירוש הגר"א על ספד"צ (פ"ד דף לב ע"א) כתב שבצד של כוחות הרע יש ימין ושמאל, ואסור שהם יתאחדו יחד שבכך ייחרב העולם. וזה אחד מטעמי איסור כלאים. עשיו הוא שור וישמעאל הוא חמור שנאמר שבו לכם פה עם החמור, ולכן אין לחרוש בשור וחמור יחדיו. וכשעשיו בא לישא את בתו של

ישמעאל, ישמעאל מת כדי שלא יהיה חיבור גמור ביניהם.

וצ"ב דהנה המהר"ל (תפארת ישראל פל"ז) מבאר דעבד נקרא חמור, מלשון חומר, והכוונה שיש בו פוטנציאל שלא בא לידי מימוש. ו'צורה' היא האופן בו הוא הדבר מופיע בצורה מסוימת. עבד משועבד לאחרים ואין לו את הצורה העצמית של אדם ולכן הוא דומה לחמור שגם הוא חומר' ובמק"א מבואר שהחמור מסמל את החומר מפני שאין לו דבר מסויים שמיועד אליו, הוא יכול לשמש לרכיבה, למשא, לחרישה, ולכן נקרא חמור מלשון חומר, וכן הוא העבד.

מעתה התינח עבד, אך אינו מובן מדוע ישמעאל נקרא חמור.

וביאר מו"ר הגר"מ שפירא זצ"ל (וחלק מהדברים נדפסו באפיקי מים פסח ענין לב) דמה שעומד בתוך נקודת המהות של ישמעאל הוא שמבטל לגמרי צורת אדם. אין לו חשיבות צורת אדם. ולכן ישמעאלים משתחוים לאבק רגליהם, שרואים בכל דבר אלוקות, ואין שום תכלית שצריכים להגיע אליה, אלא כל מה שהוא עושה מתייחס לאלוקות, ואין לאדם שום חשיבות ומעלה. הדבר מתקשר לפרשת נח שכך היה בדור המבול שהם ביטלו את צורת אדם.

וברבי צדוק מבואר שלכן נקרא פרא אדם, שהוא אדם פרא שלא מגיע לידי מימוש.

לכן ישמעאל מלשון חומר, שאין לו חשיבות צורת אדם, ועל כן הוא בגדר חומר.

וכמה הדברים מתאימים לתקופתנו שאנשים מבני ישמעאל הראו את המהות שלו, שמבטל לגמרי את כל ענין צורת אדם וחשיבותו. ויפה אנו אומרים "אתם קרואים אדם ואין אוה"ע קרואים אדם" וכ"ש בני ישמעאל שהם פרא אדם.

דף סט

### א"י גבוהה מכל הארצות

הגמ' לומדת מכך שנאמר "וקמת ועלית" שבהמ"ק גבוה מכל א"י. וכן מפסוק אחר נלמד שארץ ישראל גבוהה מכל הארצות.

בשו"ת הרדב"ז (ח"א סי' תרלט) מקשה שבמציאות רואים שהר הבית אינו המקום הגבוה ביותר בירושלים. ומבאר שכשהגויים כבשו את ירושלים, כל מלך חפר את הר הבית והנמיך אותו, ולעומת זאת בירושלים עצמה בנו כמה שכבות זו על זו עד שנתגבהה.

אך אין מיושב מה שאמרו שא"י גבוהה, שבמציאות יש ארצות יותר גבוהות. ומבארים המהר"ל, המהרש"א, החת"ס ועוד, כל אחד בסגנונו: העולם הוא עגול ככדור, ומה שעומד בצד העליון של הכדור, נחשב המקום הגבוה ביותר. תלוי מאיזה מקום בכדור מסתכלים. וכיון שארץ ישראל ובהמ"ק הם מרכז העולם, על כן הם נחשבים בראש הכדור.

המהר"ל מבאר עוד שארץ ישראל ובהמ"ק הם מקום הקדושה, ולעולם הקדושה עומדת במקום גבוה מדברים אחרים, ואם יש להחליט היכן להעמיד את ראש הכדור, אנו בוחרים את המקום הקדוש.

החת"ס אומר שהעולם הוא כדור ויש בו בליטות כמו אתרוג, והמקום הגבוה הוא זה שממנו התרם הכדור, וכיון שהעולם הושתת ממקום המקדש, לכן הוא נחשב המקום הגבוה.

ומעתה מיושב שאמנם יש הרים יותר גבוהים, אך מבחינת הגדרת הכדור, א"י ובהמ"ק הם המקום הגבוה, מכיון שעומדים בראש הכדור.